

Крупеньова Т. І.,кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології і МНФД
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**Сіренко А. О.,**магістрант філологічного факультету
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ОКАЗІОНАЛЬНІ АНТРОПОНИМИ У ТВОРАХ ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА

Анотація. У статті досліджуються okazіональні антропоніми збірки «Логіка речей» та роману «Третє поле» сучасного українського письменника Василя Кожелянка. Проаналізовано функціональне навантаження та способи творення антропонімів.

Ключові слова: okazіональний антропонім, онімний простір, апелютив, функції онімів.

Постановка проблеми. Антропоніми відіграють важливу роль у розкритті головної теми та ідеї, авторського задуму та сюжету, виступають ключовими словами у складній композиції художнього тексту. Романи В. Кожелянка стали «однією з перших вдалих спроб створення українського фентезі з присмаком «віртуального реваншу» за поразки українства в реальній дійсності. Усі його романи – суто один метароман про «віртуальну українську Імперію», конотований народними казками, мілітарними фантазіями антиросійської спрямованості та науково-популярними розвідками про Атлантиду» [4]. Як зауважує З. Шевчук, «сучасні українські письменники розглядають можливі варіанти вітчизняної історії, аби відчуті потенціал нації, а також сприймають історію як ігровий простір, що виявляється в умовності запропонованих ними альтернатив. У творах порівнюють різні альтернативні сценарії між собою, а також із дійсністю, що є спробою вписати змодельовану історію у відносно реальний текстуально-історичний контекст» [6, с. 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження онімів є важливим напрямом сучасного мовознавства. Питання онімії художніх творів та її ролі в тексті, співвідношення поетичного і реального антропонімікону досліджували С. Зінін, В. Михайлов, О. Фоякова, процеси номінації – В. Калінкін, М. Рут, А. Суперанська, поетику власних імен – В. Калінкін, Е. Магазанік, В. Кухаренко, Л. Щетінін, конотації онімів – Є. Отін, питання стилістики антропонімів у художній мові – В. Виноградов, Ю. Карпенко, В. Никонов, М. Фролов та інші вчені. Проте досі відсутній опис okazіональних антропонімів у структурно-функціональному аспекті на матеріалі сучасних літературних творів, зокрема прози Василя Кожелянка.

Метою статті є визначення та аналіз структурних і функціональних особливостей okazіональних антропонімів у текстах Василя Кожелянка.

Визначена мета реалізується шляхом виконання таких завдань:

– виділення й фіксація всіх okazіональних власних назв, наявних у творах;

– опис основних словотвірних моделей індивідуально-авторського антропонімікону;

– визначення прийомів поповнення індивідуально-авторського ономастикону в аналізованих творах.

Виклад основного матеріалу. «Логіка речей» – це типовий продукт кризи середнього літературного віку. Але, попри різкий стилістичний віраж, В. Кожелянка не втратив почуття гумору. Книги «Логіка речей» та «Третє поле» – це українська історія часів арійців та «гола правда» сьогодення. За словами письменника, немає нічого смішнішого й страшнішого за правду. Загалом його твори – це суміш іронії, гіркої правди та оптимізму. Персонажів усіх п'яти новел збірки «Логіка речей» незалежно від віку та роду занять об'єднує щось спільне: вони жахливо зациклені на зовнішньому вигляді, вони шукають гармонії з собою, світом, Богом і не можуть знайти, бо шлях їх лежить переважно через ілюзії. Вони шукають щастя, а щастя, на глибоке переконання В. Кожелянка, – «йти життям і не згинатись».

Досліджуючи власні назви героїв творів В. Кожелянка, ми звертаємо увагу на особливості творення антропонімікону. Автор вміє наділяти своїх героїв такими іменами, які характеризують персонажа різнобічно або ж натякають на особливості поведінки, мислення, уподобань. Збірка «Логіка речей», хоч і є найбільш реалістичною серед інших романів, стала однією з перших вдалих спроб створення українського фентезі з присмаком віртуального реваншу за поразки українства в реальній дійсності. Тому маємо реальних героїв з іменами, «приперченими» іронією В. Кожелянка.

У новелі «Дезертир» антропонім *Василь Васильович* лише спочатку видається простим, як і початок розповіді: «*А зовні це був простий, буденний, нічим не примітний чоловік. Такий собі Василь Васильович... Здавалось би, живи собі Василь-Васильовичу...*» [2, с. 23]. Однак, персонаж уявляє себе сержантом *Руборосом*, який «*утік зі своєї частини зі зброєю*». За паспортом він є громадянином СРСР *Руборосом Василем Ульріховичем*, а також командиром націоналістів – «*Василід чи то Руборос, чи то Роборус*». В. Кожелянка розповідає, «*що за походженням він на чверть південноафриканський расист, на чверть – серей-сіоніст, на чверть – німецький неофашист-реваншист і лише на чверть – український буржуазний націоналіст, тобто українець, про що свідчать ворожі радянському народу ім'я та по батькові – Василід Ульріхович*» [2, с. 12]. Ім'я *Василід* не вживається в українському антропоніміконі, проте функціонує ім'я *Василь*; ім'я по батькові *Ульріхович*, характерне для німецької

антропосистеми, походить від слів uodal – «родовий маєток, батьківщина» й gihhi – «могутній, багатий» [5, с. 96]. Критики визначають напрям прози В. Кожелянка як «альтернативну історію», «політичне фентезі». Все це відображається і на антропонімах. «Василід Руборос – «колишній полковник спецназу ГРУ... або й ЦРУ». Він працює на «два фронти»: «Найбільше він ненавидить етнічних росіян і постійно хизується тим, що рубає кацапію, як дрова» [2, с. 15].

Реальною людиною, яка відправила на страту більше людей, ніж всі інквізитори разом узяті, був голова Воєнної колегії Верховного Суду СРСР *Василій Ульріх*. За ним стоїть ціла епоха радянського політичного терору. Для свого героя В. Кожелянка запозичив ім'я реальної особи *Василій*, згодом *Василід*, з реального прізвища *Ульріх* автор утворив ім'я по батькові *Ульріхович*. *Руборос* уявляє себе *Великим Режисером*, а його тіло є актором, що грає *Васю Рубороса*. *Вася Руборос* – той самий *Ульріх*. Це він – «Великий Режисер!» Одним словом, він робив все, що хотів. Це В. Кожелянко підтверджує текстом: «Така його воля як *Творця!* Так сказав *Деміург!* Так Бачить *Мистець!* Він – *Автор*». *Руборос* уявив себе *Богом*. У новелі фігурує ще один варіант прізвища героя – *Роборус*. Його можна розшифрувати так: «робот русский», робот – зациклена людина, запрограмована на якісь дії. А герой таким і був.

Гротесковою виглядає постать *Віктора Колобка* у новелі «Нарцис». Прізвище Колобка асоціюється з казковим героєм Колобком. Один раз у тексті новели натрапляємо на тричленну назву героя: *Віктор Флоріянович Колобка*. Ім'я по батькові *Флоріянович* утворене від імені латинського походження *Флоріан*, що означає «розкішний, чудовий, квітучий» [4, с. 60]. Цей антропонім В. Кожелянко міг запозичити з відомого серіалу «Солдати» чи «Віктор Колобков. Справжній полковник!», де головним героєм є Віктор Колобков. Герой В. Кожелянка хоче бути «щирим українцем», тому прізвище у нього українське, закінчується на -ко: *Колобка*.

Імена другорядних персонажів також створені у дусі пост-модерної карнавальності. Антропонім *Дьордій Лейтензоненко* складається з угорського імені *Дьордій* та прізвища-композиція *Лейтензоненко* (лейтенант + зона, територія). Ім'я самодіяльного кобзаря *Олелька Мустафійчука*, утворене від імені славного роду *Олельків* та прізвища тюркського походження *Мустафа*, створює креольський антропонім.

Персонаж *Артімон Кузик* – «ліпший газда великого і багатого села *Поросятинці*». Це підтверджує його прізвище, яке утворене від грецького імені *Кузьма*, що означає «порядок, краса» [4, с. 37]. Іронічно сприймається антропонім *Василь Сарак* («в'їдливий журналіст із незалежної газети»), прізвище якого походить від румунського апелятива *сарак*, що означає «бідняк, бідолаха, сіромаха» [4, с. 50]. Іменем *Миколай* в новелі «Вино» наділено «доктора наукового атеїзму», котрий на схилку життя бажає примиритися з Богом. Автор знайомить читача з персонажем: «*Пан Миколай*, чоловік значного віку». Поважне ім'я *Миколай* героєві дісталось вже під старість. В. Кожелянко подає розшифровку прізвиська *Коля – Два Презервативи*, яким називали колись пана *Миколая*: «мав дружину, дітей, коханку і не цурався того, що називається випадковими зв'язками, проте з невідповідними персонами і з найсуворішим дотриманням сексуальної безпеки. За це деякі колежанки називали його між собою *Коля – Два Презервативи*».

У новелі «Щастя» головна героїня має екзотичне ім'я *Ефіопка*. За текстом новели дізнаємося, що власна назва *Ефіопка*

утворилась від ініціалів героїні: «*Ефіопка* мала назад ставати *Еллою Феофілівною* (*Е. Ф.* скорочено), матір'ю двох дітей і дружиною солідного чоловіка». Інколи головний герой називає свою подругу – *Еф* («Набрав номер *Ефіопки*», «та я помітив, *Еф*»). З іменем *Ефіопка* (*Еф*) героїня виступає в ролі коханки, з іменем *Елла* – в ролі дружини. Після розриву відносин з коханцем сама *Еф* називає це ім'я дикунським: «– Привіт, *Еф*. – Милый мій, забудь це дикунське ім'я». У кінці новели ми фіксуємо перехід власної назви в апелятив («*Про ефіопку заборонив собі думати*»).

Привертають увагу прізвиська *Стрекоза* та *Помаранча*, які також утворилися від апелятивів. Героїня отримала назву *Стрекоза*, мабуть, за схожість з комахою або зеленоокою: «*Зателефонувала Стрекоза – це наша подруга, дуже симпатична зеленоока дівчина й художниця*». Героїня *Помаранча* – не то істота, не то дух; виявляється, що «світ зачинався таки з *Великої Помаранчі*». Вона може сидіти в барі, читати, сміятися, але ніхто цього не бачить, бо «вона собі ховається у сорочці-вишиванці маленьким хрестиком на молодому тілі, де цятки то полотняні бранці, з яких ростуть квітки та звірі». В. Кожелянко пише: «*Ось є на світі Помаранча. Якщо ви хочете її собі уявити, візьміть великий стиглий апельсин, покладіть його на випрану синю джинсівку, поставте Моцарта і заплющіть очі. Те, що вам явиться, і буде Помаранча*» [2, с. 16].

Персонажі роману «Третє поле» наділені односкладними іменами: *Ран, Кан, Вук, Ош, Тум, Ур, Гук, Сак, Лок, Мук, Ок, Плат, Клам*, рідше – двоскладними: *Орол, Ларі, Леда, Гета, Ула, Дея, Еда*. Ім'я молодого мисливця *Ран* пов'язане із символом громади селища Рангорода знаком Сонця. На сторінках роману герой проходить три поля. З його ростом, становищем і зміною обставин відбувається зміна імені. На початку роману ми знайомимось із молодим мисливцем *Раном*, згодом *Ран* стає воїном і отримує ім'я *Ран Степовий* (завойовник Степу), а ще далі – *Ран Великий* («йому степовому полководцю *Ранові Великому*»). З іменем *Ран* герой вступив у перше поле, з іменем *Ран Степовий* – у друге, а з іменем *Ран Великий* – у третє.

З сивої давнини образ жінки як втілення життєдайної сили Землі, природи, захисниці всього живого пройшов через тисячоліття і живе в нашій свідомості в образі Матері-Землі, Матері-Вітчизни. У В. Кожелянка фігурує *Велика Богиня, Найбільша Матір, Велика Матір, Старша Жінка*: «Чоловіки громади *Летючого Собака* нічого не вигадували, вони твердо знали, що все суще народило *Найбільша Матір – Велика Богиня*» [3, с. 24]; «була так схожа на *Велику Матір*, що люди *Летючого Пса* не могли її не шанувати як представницю *Богині*» [3, с. 36]. Видатний грецький філософ Платон писав, що більше, ніж діти піклуються про свою матір, громадяни мають піклуватися про рідну землю, адже вона є *Богинею*, володаркою смертних творинь. *Земля-мати* – «дополітеїстичний образ-топос протоукраїнців, котрі поклонялись родючій ниві, всій Землі». У найдавніші часи Земля-мати уявлялася як священне тіло дружини Неба, а також як «світлиця людей», пристанище для тварин і птахів. Її обожнювали як найбільшу життєдайну силу [5, с. 120].

Нам вдалося розшифрувати деякі назви героїв, цікаво, що такі імена можуть бути характерними для багатьох етносів. Якщо вважати, що прабатьківщина індоєвропейців локалізується в степах Східної Європи (за Г. Чайлдом, М. Гімбутас, О. Брюсовим, В. Даниленком, Ю. Павленком), то можна сказати, що рухливий спосіб життя, розселення спільноти спри-

чинили поширення мови та надбань культури. Тому однакові імена характерні для Скандинавії та Азії, хоча можуть мати різне тлумачення. Наприклад, ім'я *Еда* («*Ран уже знав, хто буде його дружиною – зеленоока, чорнобрива, білошкіра Еда*») скандинавського походження; городищенський відун *Ош* має назву давнього міста в Середній Азії (Киргизія), крім того, *ош* – священний звук в індуїзмі. У Ведах *ош* – звук Сонця і Всесвіту, який символізує собою рух вгору, наближення душі до вищих сфер; ім'я *Леда* запозичене з грецької міфології.

Антропонім *Плат* має грецькі корені, одночасно є асоціація з іменем грецького філософа Платона, адже у романі *Плат* – ясновидець, саме він розповідає Ранові про три поля, через які проходить людина, як і Платон, подає поняття про небуття, про ідею блага, що підтверджується текстом роману: «*хоробрий Плат*», «*мудрий Плат*», «*Велемудрий Плат*», «*на короткій нозі з Вищими Силами*». Ім'я *Румі* («*ішов вождь громади – сильний і мудрий Румі*») давньонімецького походження, водночас *Румі* – ім'я відомого класика перської поезії XI століття, філософа Джалаліддіна. Найближчими товаришами Рана є *Кан* і *Вук*. Тлумачення цих імен знаходимо в історико-етимологічному словнику П. Чучки: *Кан* походить «від угорського тюркізму *kan* – «хан»; утворилося внаслідок усічення давньослов'янського особового імені *Канимирь*, першим компонентом якого є дієслово *канити* «запрошувати» [5, с. 48]. Ім'я *Вук* походить від південнослов'янського чоловічого імені *Вук*, крім цього, існує графство *Вук* – провінція на півночі Об'єднаного Королівства. Онім *Гук* походить від апелятива *гук*, який у Карпатах має близько десяти значень: «сильний звук, шум, звук людського голосу, сильний поклик, безладне звучання людських голосів» тощо. Ім'я відун *Сака* походить від місцевого українського апелятива *сак* – «сітка для ловлі риб» чи «сітка для носіння трави»; існувало давньоукраїнське чоловіче ім'я *Сак*, що утворилося із давнішого *Исаакій* [5, с. 50]. Вождя степовиків В. Кожелянко назвав іменем *Ур*. Згідно зі словником давньоукраїнської міфології Сергія Плачинди «*Ур (Ор, Орь)* – найголовніший бог орачів, хліборобства, родючості за часів Трипільської культури (4–3 тис. до н. е.). Вважалося, що *Ур* – творець плуга. На честь *Ура* орії-переселенці з Дніпра до Месопотамії збудували однойменне місто» [5, с. 19]. Сина вождя *Ура* кличуть *Ларі*. Так в Римі називали добрих духів, які охороняли дім і родинне щастя: «*Ларі – найбільший воїн степу... оборонець усіх громад на всі чотири сторони світу*». Учителю *Рана*, «старий мисливець і воїн *Тум*» має ще й прізвисько *Кульгавий Тум*. Ім'я утворене від апелятива *тум, тума*, яким у XVII – XVIII століттях називали людину, народжену від змішаного шлюбу між чоловіком-бусурманом та полоненою жінкою-русинкою; так називають похмуру мовчазну людину. Антропонім *Ок* – ім'я старого мисливця, – можливо, утворене від апелятива *око*, адже мисливець має добре бачити, що підтверджують назви індіанців: *Зірке Око*, *Проникливе Око*, *Соколине Око*.

Висновки. Отже, описані нами антропоніми є промовистими, тобто несуть якусь інформацію про літературного героя.

Лише незначний відсоток становлять номінативні антропоніми. В аналізованих творах надзвичайно багато штучно створених онімів, у яких відбиваються фантазія автора, його спостережливість, уміння виокремити в людині риси, які дуже влучно характеризують її позитивні чи, навпаки, негативні якості, увиразнюючи іронічне або навіть саркастичне ставлення автора. Антропоніми, які виконують характеристичну функцію, здатні вказувати на національну, регіональну належність денотата, на його соціальний статус, сімейний стан, вік, увиразнювати певні риси його характеру чи зовнішності, виражати емоційне ставлення до поименованого персонажа, а також брати участь у творенні часово-просторового фону твору тощо. Незалежно від того, ввійдуть в подальшому створені В. Кожелянком оказіональні оніми в загальний словниковий фонд і використовуватимуться в мові чи так і залишаться разовими, ситуативно закріпленими, роль майстра літератури в процесі поповнення когнітивного простору очевидна. Отже, антропоніми-оказіоналізми є важливим засобом досягнення виразності й образності мови. Такі одиниці є емоційно наповненими, виконують важливу характеристичну функцію, створюють особливу й неповторну атмосферу твору.

Література:

1. Ісаг Ю. Таємниця вашого імені / Ю. Ісаг. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2006. – 736 с.
2. Кожелянко В. Логіка речей / В. Кожелянко. – Львів : Кальварія, 2007. – 32 с.
3. Кожелянко В. Третє поле / В. Кожелянко. – Львів : Теза, 2007. – 224 с.
4. Островський І. Українська культура повинна нав'язуватися, проштовхувати себе : інтерв'ю з В. Кожелянком / І. Островський // День. – 2001. – № 154. – 30 серпня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/64933>.
5. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології / С. Плачинда. – К. : Велес, 2007. – 240 с. – Серія: Культурна спадщина України.
6. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д.Г. Бучко, Н.В. Ткачова – Х. : Ранок – НТ, 2012. – 256 с.

Крупенёва Т. И., Сиренко А. А. Оказиональные антропонимы в произведениях Василия Кожелянко

Аннотация. В статье исследуются окказиональные антропонимы сборника «Логика вещей» и романа «Третье поле» современного украинского писателя Василия Кожелянко. Проанализированы функциональная нагрузка и способы образования антропонимов.

Ключевые слова: окказиональный антропоним, онимное пространство, апеллятив, функции онимов.

Krupenyova T., Sirenko A. Occasional anthroponymy in Vasyl Kozhelyanko's novels

Summary. The article investigates the occasional anthroponymy collection “Logic of things” and the novel “The third field” of the modern Ukrainian writer Vasyl Kozhelyanko. Analyzed the functional load and methods of forming personal names.

Key words: occasional anthroponym, onym space, appellative, functioning of the onyms.